

Аріадна СОРОКІВСЬКА-ОБІХОД

*старший викладач кафедри воєнної історії Національної академії
сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*

**ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЮЗУ ВИЗВОЛЕННЯ
УКРАЇНИ СЕРЕД ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ УКРАЇНЦІВ В РОКИ
ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914–1918 РР.)**

Політичну організацію Союз визволення України (далі – СВУ) створено 14 серпня 1914 р. у Львові українцями-емігрантами з Наддніпрянської України. Головною метою діяльності організації визначалося проголошення самостійності та соборності України, використовуючи для цього війну Австро-Угорщини й Німеччини проти Росії. Майбутній устрій української держави мав бути заснованим як конституційна монархія з однопалатним парламентом, мовними й релігійними свободами для всіх національностей і самостійною українською церквою. Спочатку організацію очолювали Д. Донцов і М. Залізник, а згодом – президія у складі А. Жука, В. Дорошенка, О. Скорописа-Йолтуховського й М. Меленевського. Керівництво СВУ складалося із членів українських соціалістичних партій – Революційної української партії, Української соціал-демократичної робітничої партії, соціал-демократичної «Спілки», які опинилися на австрійській території внаслідок репресій російського уряду. Осідком СВУ був Львів, а після його захоплення російськими військами з серпня 1914 р. до травня 1918 р. – Відень. Водночас в Галичині й на Буковині діяли підпільні структури організації, які збирали інформацію про новостворену адміністрацію й пересування російських підрозділів. З австрійського боку організацією опікувалося Міністерство зовнішніх справ, але з 1915 р. через політичні розбіжності австрійське міністерство обмежило фінансову допомогу СВУ, який відтоді зосередив свою діяльність на території Німеччини [1, с. 2].

СВУ розгорнув широку інформативно-представницьку діяльність у центральних та нейтральних державах Європи, так як мав своїх представників у Німеччині (О. Скоропис-Йолтуховський), Туреччині (М. Меленевський), Болгарії і Румунії (Л. Ганкевич), Італії (О. Семенів), Швеції та Норвегії (О. Назарук), Швейцарії (П. Чикаленко). У листопаді 1914 р. значним дипломатичним успіхом діяльності організації стала заява турецького міністра Талаат-Бея про потребу визволення України й запевнення про допомогу турецького уряду в здобутті самостійності України [2, с. 126].

З початку своєї діяльності СВУ співпрацював з Головною Українською Радою – політичною організацією галицьких українців, а з травня 1915 р. – з Загальною Українською Радою у Відні, до якої делегував своїх представників О. Скоропис-Йолтуховського, В. Дорошенка, М. Меленевського. Видавничій діяльності СВУ надав особливу увагу. У Відні видавалися журнал «Вісник Союзу визволення України» (редактори В. Дорошенко, А. Жук, М. Возняк) і тижневик «Ukrainische Nachrichten» (Українські новини), у Лозанні «La Revue Ukrainienne» (Український огляд). Загалом СВУ опублікував 50 книг і 30 брошур про Україну різними мовами та більші наукові праці – «Ukraine, Land und Volk» (Україна, Країна і народ) С. Рудницького, «Geschichte der Ukraine» (Історія України) М. Грушевського, «Півтораста літ української політичної думки» і «Українство в росії» В. Дорошенка, «Галичина в житті України» М. Лозинського, «Національне відродження австро-угорських українців» В. Гнатюка, «Українське Військо» І. Крип'якевича, «Українські Січові Стрільці» В. Темницького [1, с. 3].

Із вересня 1914 р. СВУ розпочав діяльність серед українських військовополонених російської армії та домігся від влади Австро-Угорщини й Німеччини відділення українців до окремих таборів. За підрахунками СВУ полонених українців на початку війни налічувалося близько 200 тис. У листопаді 1914 р. у Фрайштадті (Австрія) організовано перший табір для українських військовополонених. В грудні 1914 р. в ньому перебувало 12 тис. осіб, навесні

1915 р. – 18 тис., згодом – до 32 тис. Активну роль у створенні «українських» таборів Кніттельфельді, Дунасердагелі відіграли просвітні відділи СВУ [1, с. 3]. Також СВУ розгорнув пропагандистську роботу серед командного складу – в таборі Терезієнштадт відкрито перший український гурток для полонених офіцерів російської армії. Згодом національно-просвітницька робота розпочалася в таборах Мюрінга, Візельбурга, Райхенберга, Гановер-Мюндена [6, с. 130].

У кожному таборі для українців СВУ видавав часописи. Центральним виданням був «Вісник Союзу Визволення України», якого доповнювали часописи «Розвага», «Розвіт», «Просвітний листок», «Вільне слово» та німецькомовне видання «Ukrainische Nachrichten» (Українські новини) [1, с. 2–3]. В них друкувалися матеріали щодо діяльності СВУ, проблематики українського національного руху, українського питання в політиці росії та країн Західної Європи. Окрім повідомлень про міжнародні події, кожне видання містило рубрики «3 таборового життя», «Таборова хроніка». Статті щодо політичного життя Галичини демонстрували переваги життя Австро-угорської України [3, с. 374].

Пропагандистська діяльність СВУ містила такі елементи, як-от: видання брошур і листків антиросійського спрямування, випуск прокламацій, роз'яснювальні бесіди, публічні читання [6, с. 130]. Інструкції щодо пропаганди в таборах для українців були систематизовані у кінці 1915 р. [2, с. 137]. Представники СВУ виділяли національно свідомих, національно індиферентних та налаштованих вороже до української ідеї полонених. Специфіка кожної групи враховувалася у пропагандистській роботі [5, с. 244].

Одним з напрямків пропаганди стало створення позитивного іміджу держав Четверного союзу серед військовополонених українців [6, с. 22]. Для цього їх переконували, що країни Четверного союзу ведуть оборонну війну, а Австро-Угорщина не має експансіоністських планів [3, с. 375]. розв'язанні війни звинувачували англійських та французьких імперіалістів, які озброювали російський царизм і допомагали придушувати революцію. У виданнях СВУ військовополонених українців переконували, що російською зовнішньою політикою керує Велика Британія. Вона ж фінансує пропаганду війни серед російських солдат. Щоб надати інформації більшої переконливості, автори статей посилалися на швейцарські видання [3, с. 375].

Автори видань доводили, що головним винуватцем війни й ворогом для українського народу була росія. Основною ціллю якої було завоювання Галичини й знищення всіх проявів українського національного руху, а не звільнення братніх слов'янських народів. У давні часи не існувало «одної руської держави», а була лише держава Русь-Україна, яка розташовувалася на сучасних українських теренах. Богдан Хмельницький укладав договір із московським царем Олексієм Романовим як тимчасовий союз самостійних окремих держав на умовах протекторату, а не «підданства», «злуки» чи «повернення». Петро I спеціально використовував терміни «Россия» і «русский», які є грецькою формою слів «Русь» і «руський», щоби створити враження, ніби росія і Русь це одне й те ж. Українці почали використовувати терміни «український» як і «руський», щоби відрізнити себе від росіян і запобігти плутанині зі словом «русский» [7].

Враховуючи те, що в російській імперії поняття національність часто ототожнювалося з релігійною приналежністю, політична агітація доповнювалася релігійною. Її вели українські священники з Галичини і Буковини. Пропаганда також використовувала релігійність полонених. Австрійці змушували їх щовечора йти на молитву, як це заведено в російській армії. Це правило відмінили лише після Лютневої революції 1917 р. [1, с. 32]. Для австрійського військового командування національно-просвітницька агітація СВУ була лише засобом вербування добровольців для використання на фронті і в тилу російської армії. Побоювання австро-угорців, що український сепаратизм перекинеться в Габсбурзьку монархію та бажання Центральних держав використати польське

питання не додали успішності пропаганді СВУ. Ставка на поляків і відмова розділити Галичину на польську та українську провінції змусили СВУ переорієнтуватися на Німеччину [4, с. 164].

Після Лютневої революції 1917 р. в Росії і утворення в Києві Української Центральної Ради організація 15 квітня 1917 р. офіційно відмовилася від подальших виступів від імені всього українського народу, обмежила діяльність роботою серед військовополонених і захистом населення українських територій від польських зазіхань. Заходами СВУ 1917 р. створені дві українські дивізії – «сірожупанників» і «синьожупанників», які згодом влилися в українську армію. 1 липня 1918 р. СВУ офіційно припинив своє існування. Усі його матеріали згодом передано А. Жуком до Музею визвольної боротьби України в Празі [2, с. 236].

Список використаних джерел

1. Залізнюк О. С. Українські таборові часописи Німеччини та Австро-Угорщини 1915–1918 років: історія формування, зміст, тематична насиченість (за матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) // Бібліотека. Наука. Комунікація: матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 6–8 жовтня 2015 р. Київ, 2015. С. 1–13. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/674>
2. Кураєв О. О. Українська проблема у політиці Берліна та Відня у Першій світовій війні (1914–1918). Київ: Поліграфічна дільниця Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2006. 247 с.
3. Мосієнко О. В. Австро-угорська та російська пропаганда серед військовополонених в роки Першої світової війни: аналіз практик // Інтермарум: історія, політика, культура: Збірник наукових праць. Житомир, 2018. Вип. № 5. С. 371–380.
4. Попик С. Д. Українці в Австрії 1914–1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. Чернівці: Золоті литаври, 1999. 236 с.
5. Саєвич Й. Й. Українські військовополонені в таборах Німеччини // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2006. Вип. № 571. С. 244–250.
6. Срібняк І. В. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.). Київ: КДЛУ, 1999. 296 с.
7. Чому всі спроби ділити Україну на частини – штучні. Показуємо на прикладі Галичини та Наддніпрянщини. Як українці по обидва боки Збруча боролися за соборність // The Village. 24 січня 2023. Вип. 13. URL: <https://www.village.com.ua/village/knowledge/podcast/347073-ukrainian-history-street-2023-s02e13>

Іван БОЙКО

здобувач вищої освіти першого рівня кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ПРЕСОВА КВАТИРА УСС: МІСІЯ ПРОСВІТНИЦТВА ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У часи, коли український народ прагнув утвердити свою ідентичність та здобути незалежність, Пресо́ва Квати́ра Українських Січових Стрільців (далі – ПК УСС) стала потужним інструментом просвітництва і культурного відродження. Ініційована в 1914 р., ця організація не лише забезпечувала інформаційну підтримку своїх членів, а й сприяла поширенню української літератури, освіти та патріотичного виховання. В умовах Першої світової війни, коли пропаганда стала важливим інструментом впливу на громадську думку, ПК виконувала ключову роль у формуванні національної свідомості серед солдатів та цивільного населення [1]. Вона активно популяризувала ідеї української ідентичності, сприяла створенню патріотичних наративів і культури. Зокрема, літературні, музичні та освітні ініціативи Кватири стали важливими складовими національного руху, залишивши вагомий слід в історії українського суспільства. У цьому контексті дослідження її діяльності відкриває нові горизонти для розуміння механізмів формування національної ідентичності в складний період української історії [2; 4].